

УДК 37.091.2:005.963]61(477)"19/20"(045)

КОЗИНЕЦЬ Ольга Дмитрівна,
аспірантка кафедри початкової освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна;
КОЗИНЕЦЬ Ігор Анатолійович,
завідувач відділення, Черкаська
медична академія, Україна

РОЗГЛЯД І СПІВСТАВЛЕННЯ НАЯВНИХ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ І ПОЗИЦІЙ НАУКОВЦІВ ДО РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ШКІЛ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ В СИСТЕМІ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

***Анотація.** Авторами публікації розглянуто і співставлено наявні в науковій літературі методологічні підходи і позиції науковців до розуміння проблеми управління розвитком шкіл передового досвіду в системі медичної освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Увагу акцентовано на тому, що логіку наукового дослідження вибудовано з урахуванням загального, загальнонаукового і конкретнонаукового рівнів методології науково-педагогічного дослідження.*

Показано, що на загальному рівні методології логіку дослідження окресленої проблеми визначають: філософські принципи розвитку, детермінізму, взаємодії, раціоналізму; закони діалектики (єдності і боротьби протилежностей, кількісно-якісних змін, заперечення заперечення); категорії філософії (кількість і якість, сутність і явище, зміст і форма). Наголошено, що на загальнонауковому рівні логіку наукового дослідження забезпечують теорія апперцепції, теорія атракції, теорія соціального научіння, розробки в галузі емпіричної психології свідомості Ф. Бекона, теорія біхевіоризму, теорія психотехніки, теорія ітерації, теорія малих груп, концепція Й. Шумпетера, концепція ноосфери В. Вернадського, а також діяльнісний та історичний підходи. На конкретнонауковому рівні розглянуто загальні (демократизація і гуманізація, системність і цілісність в управлінні, раціональне поєднання централізації й децентралізації, єдність єдиноначальності і колегіальності, об'єктивності і повноти інформації) та специфічні принципи управління розвитком шкіл передового досвіду, а також роботи сучасних науковців, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми.

***Ключові слова:** методологія; методологічний підхід; рівні методології; стратегія дослідження; тактика дослідження; управління; школа передового досвіду; система медичної освіти; Україна.*

Постановка проблеми. Перш, ніж розглянути і співставити наявні в науковій літературі методологічні підходи і позиції науковців до розуміння проблеми дослідження, зазначимо, що взаємопроникнення і взаємозбагачення вітчизняного і зарубіжного передового досвіду в системі управління медичною освітою відбувається завдяки інтеграційним процесам, що стають характерною рисою початку нового тисячоліття. Як справедливо зазначає В. Андрущенко [1], цей процес супроводжується загальносвітовими тенденціями у здійсненні освітніх реформ, що торкаються, у першу чергу, управління освітою, активного громадського обговорення проблем розвитку системи освіти, зміни академічних засад організації освіти новачійними, розвитку неперервної освіти, зміни ціннісних пріоритетів, реалізації ідеї громадянської освіти і виховання як запоруки формування відповідної моральної особистості. У той самий час, академік застерігає від надмірного захоплення ринковими цінностями, через експансію яких іноді забуваємо про те, що «національні освітні системи генерують і транслюють культурно-історичну пам'ять кожного народу» [там само, с. 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що стратегія (прогнозування результатів) і тактика (безпосередня реалізація, виконання) будь-якого наукового дослідження як процесу і результату наукової діяльності [2, с. 23] визначається його

методологією, тобто сукупністю теорій, ідей, підходів, принципів, що впливають на логіку процесу наукового пізнання. Згідно з З.Н. Курлянд та іншими вченими, на будь-якому зі своїх рівнів (загальному, загальнонауковому чи конкретнонауковому) методологія наукового дослідження виконує дескриптивну і прескриптивну функції. При цьому дескриптивна функція є знанневою й характеризує методологію як учення про структуру наукового знання, його закономірності, слугуючи орієнтиром у дослідженні. Натомість прескриптивна функція є діяльнісною, оскільки спрямована на регуляцію наукової діяльності, тому реалізовує конструктивні завдання, що пов'язані з розробленням правил і рекомендацій наукового дослідження.

У нашому дослідженні вважаємо за доцільне керуватися методологічними вимогами, що обґрунтовані в науковому доробку О. Адаменко [3], Л. Березівської [4], Л. Ваховського [5], Л. Вовк [6], Н. Гупана [7], С. Золотухіної [10], О. Клименюка [8], В. Курила [9], О. Микитюка [10], І. Стражникової [11], О. Сухомлинської [12] та ін. сучасних учених.

Мета статті – розглянути і співставити наявні в науковій літературі методологічні підходи і позиції науковців до розуміння проблеми управління розвитком шкіл передового досвіду в системі медичної освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. На загальному рівні методології логіку нашого дослідження визначають: філософські принципи розвитку, детермінізму, взаємодії, раціоналізму; закони діалектики (єдності і боротьби протилежностей, кількісно-якісних змін, заперечення заперечення); категорії філософії (кількість і якість, сутність і явище, зміст і форма). Вони не механічно накладаються нами на площину наукового пошуку, а шляхом вивчення сприяють адекватній інтерпретації проблеми управління розвитком шкіл передового досвіду в системі вітчизняної медичної освіти у визначених хронологічних межах.

Так, *принцип раціоналізму* обстоює сучасний український філософ В. Андрущенко [1] і наголошує на тому, що характерною рисою європейської освіти є вироблення раціональних способів впливу на особистість відповідно до соціально значущих цілей. Освіта, у тому числі й медична, «постає найважливішою цінністю сучасного суспільства, без якої неможливе ні збереження його морального і пізнавального базису, ні випереджальний розвиток» [там само, с. 8]. У цьому спостерігаємо тенденційний зв'язок принципу раціоналізму з *принципом розвитку*, сутність якого за сучасних умов полягає у трансформаційних процесах, що змушують відмовлятися від застарілих освітніх стереотипів і рухатися в напрямі формування самодостатньої особистості, яка здатна до самореалізації в особистому, професійному і соціальному вимірах в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці. Це, у свою чергу, потребує узгодженої взаємодії з іншими членами соціуму задля того, щоб «зрозуміти іншого у всій його своєрідності та зрозуміти світ із його хаотичним рухом до певної єдності» [1, с. 10]. Ми погоджуємося з думкою В. Андрущенка про те, що *принцип взаємодії* зобов'язує відмовитися від уніфікованого погляду на особистість як одну з багатьох (таких самих, подібних), а навпаки підводить до розуміння того, щоб навчитися працювати разом через самопізнання кожним і усвідомлення своєї місії в суспільному прогресі.

Не менш важливим для нашого дослідження є *принцип детермінізму*, що пояснює взаємообумовленість етичних, аксіологічних і культурних тенденцій збереження й примноження передового досвіду в системі медичної освіти європейськими освітніми традиціями та соціокультурною трансформацією вітчизняної освітньої системи. Як наслідок, сучасні філософи розглядають освіту «як історично створений іманентний людству механізм його самоінтеграції» [1, с. 10].

На загальнонауковому рівні логіку нашого наукового дослідження забезпечують теорія апперцепції, теорія атракції, теорія соціального научіння, розробки в галузі емпіричної психології свідомості Ф. Бекона, теорія біхевіоризму, теорія психотехніки,

теорія ітерації, теорія малих груп, концепція Й. Шумпетера, концепція ноосфери В. Вернадського, а також діяльнісний та історичний підходи. Так, *теорія атперцепції*, розробниками якої по праву вважаються Г.-В. Лейбніц, Й. Гербарт і В. Вундт [13, с. 30], дозволяє якнайкраще зрозуміти залежність сприймання людиною предметів і явищ від її попереднього досвіду. Ця теорія є цінною для розуміння специфіки управління розвитком шкіл передового досвіду в системі вітчизняної медичної освіти, оскільки один і той самий досвід різними людьми сприймається по-різному, тому безпосередньо залежить від глибини раніше набутого досвіду.

В основі *теорії атракції* [13, с. 35] лежить твердження про те, що сприймання досвіду однієї людини іншою визначається соціальною установкою, яка виникає внаслідок емоційного ставлення. Завдяки доробку вітчизняних психологів це дозволяє брати до уваги зміст діяльності, що породжує емоційні стосунки між людьми. Саме тому, на наш погляд, механізм передачі й засвоєнні передового досвіду в системі медичної освіти має супроводжуватися позитивними емоціями й установками на доцільність сприймання цього досвіду.

Не менш важливою в контексті нашого дослідження є *теорія соціального наuczіння* А. Бандури [13, с. 39], згідно з якою результатом наuczіння є прямий досвід, що набутий під час спостереження за поведінкою інших людей та її наслідками. Це слугує основою для пояснення детермінантів вивчення й узагальнення передового досвіду в системі медичної освіти та вироблення механізмів його навчання через моделювання поведінки суб'єктів цього процесу в ході засвоєння кращих зразків медичної практики.

Розробки в галузі емпіричної *психології свідомості* англійського філософа і психолога Ф. Бекона (1561–1626 рр.) [13, с. 41] показують значущість і переваги здобутих знань у процесі вдосконалення досвіду особистості.

Теорія біхевіоризму (К. Халл, Б. Скіннер, У.-Л. Торндайк, Е.-Ч. Толмен) [13, с. 45] впливає на становлення багатьох антропологічних наук, у тому числі й медичної освіти, що слугує застереженням у механістичному виробленні досвіду шляхом «проб і помилок». Це дозволяє нам виходити за межі розуміння передового досвіду як звичайного відбору рухів і закріплення тих, які дозволяють отримати якнайкращий результат у системі медичної освіти. Результатами розроблення цієї теорії є відомі нашим сучасниками закони наuczіння Е.-Л. Торндайка: 1) *закон готовності* (попередня підготовленість до дії підвищує задоволення від її виконання); 2) *закон використання* (грунтується на використанні асоціацій); 3) *закон вправляння* (багаторазове повторення дії в однакових умовах сприяє наuczінню й полегшує її виконання); 4) *закон частоти* (засвоєння дії безпосередньо залежить від частоти її повторення); 5) *закон ефекту* (отримання задоволення від виконання дії посилює її результативність) [13, с. 134].

Теорія *психотехніки*, автором якої по праву вважається вітчизняний психолог С. Геллерштейн (1896–1967 рр.) [13, с. 79], слугує підґрунтям для такого напрямку вітчизняної психології, як психологія праці, і в нашому дослідженні має вагомe значення для розуміння ролі вправляння у виробленні сенсомоторних навичок, які становлять основу професійної діяльності працівників лікувально-профілактичних установ, на базі яких функціонують школи передового досвіду. Адже сутність вивчення й узагальнення передового досвіду, його подальшої передачі полягає не лише у засвоєнні професійно цінної інформації (отриманні перспективного знання), але й у формуванні виконавчих дій, що мають задану точність і швидкість. Не випадково для їх удосконалення передбачено виконання певної сукупності операцій (маніпуляцій) із використанням необхідних знарядь праці (медичних інструментів), що є необхідними для успішного вирішення поставленого завдання.

Тут слід відзначити безпосередній зв'язок із *теорією ітерації* [13, с. 163], значення якої для нашого дослідження полягає в тому, що її основним методом є

багаторазове повторення дії чи операції задля її засвоєння. Ефективність цього метода стає очевидною не лише під час передачі передового досвіду, але й для вироблення вправності під час виконання якоїсь дії. Завдяки поступовій зміні параметрів дії в результаті тренування можна виробити необхідні для медичних працівників уміння, що наближаються до високої майстерності у виконанні цієї дії (операції, маніпуляції).

Оскільки управління розвитком шкіл передового досвіду передбачає міжособистісну взаємодію всередині невеликої групи, цінною в цьому контексті є *теорія малих груп* К. Левіна [13, с. 126], який ефективність діяльності такої групи пояснює через її відповідність структурно-функціональним параметрам (величина, канали спілкування), соціально-психологічними характеристиками (стиль лідерства, система міжособистісних стосунків) та їх вплив на продуктивність праці й задоволеність учасників. Така продуктивність праці й задоволеність учасників є основними критеріями ефективності діяльності групи.

Концепція Й. Шумпетера [14, т. 2, с. 64] є однією з найбільш поширених у західній теорії менеджменту, оскільки в її основі лежить готовність протистояти ризикам і викликам часу. У цьому контексті головними рисами керівника школи передового досвіду в системі медичної освіти мають бути ініціативність, авторитетність, лідерські якості. На наш погляд, розвиток шкіл передового досвіду як і розвиток виробництва, за Й. Шумпетером, є здійсненням нових комбінацій, що охоплюють п'ять основних етапів: 1) створення нового досвіду; 2) упровадження нових методів і форм роботи; 3) поширення новаторського досвіду в системі медичної освіти; 4) отримання нових джерел (сировини, матеріалів праці); 5) здійснення реорганізації.

Дещо близькою до попередньої, але трохи в іншому ракурсі, постає концепція ноосфери В. Вернадського щодо перебудови людиною навколишнього простору. Згідно з цією концепцією «унаслідок взаємодії трьох складників (людської думки, людської природи і людської праці) виникає синергетичний ефект, який акумулює дію цих складників» [там само, с. 64–65], домінуючим елементом яких є наукова думка. У такий спосіб, на наш погляд, розвивається медична освіта, творча праця, завдяки чого генеруються наукові ідеї, здійснюються творчі відкриття, узгоджується взаємодія окремих медичних працівників із колективами.

Діяльнісний підхід не випадково обраний за методологічну основу нашого дослідження, оскільки дозволяє розглядати управління розвитком шкіл передового досвіду в різних формах предметної діяльності фахівців системи медичної освіти. З огляду наукових джерел [13, с. 250] відомо, що зародження діяльнісного підходу припадає на 20-ті роки ХХ ст. у зв'язку з розвитком вітчизняної психології. У 30-х роках створюються наукові школи С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, які розробляють теоретичні основи цього підходу і виокремлюють один із цього провідних принципів – єдності свідомості й діяльності. Подальші дослідження в контексті діяльності підходу продовжуються представниками Харківської психологічної школи (О. Запорожець, П. Гальперін, П. Зінченко), що дозволяє узгоджувати зовнішню (предметну) і внутрішню (інтелектуальну) діяльність.

Крім того, проблеми управління досліджуються в межах окремого напрямку – психології управління, хоча його виникнення відбувається набагато раніше від діяльнісного підходу як загальнонаукової методології та співпадає з кінцем ХІХ ст. У зв'язку з цим корисними є напрацювання фахівців у галузі психології управління, що стосуються, у першу чергу, організації та безпеки праці, підготовки висококваліфікованих працівників, матеріального стимулювання як чинника підвищення ефективності здійснюваної діяльності. Для нашого дослідження цінним є те, що система управління, яку вивчає цей науковий напрям, має ієрархічну будову, функціонує згідно з закономірностями групової діяльності, де своєчасність і узгодженість прийняття управлінських рішень відіграє пріоритетну роль [13, с. 287].

Роль історичного підходу в нашому дослідженні [10, с. 318–347] полягає в тому, що історією становлення й розвитку педагогіки накопичений широкий діапазон фактів, описів, наукових узагальнень, що нині представлені у вигляді різноманітних педагогічних проблем і наслідків, з якими повсякчасно стикається суспільство, а також шляхами і засобами актуалізації свідомості суспільства й окремих його представників щодо розв'язання цих проблем, і, нарешті, специфікою детермінації цієї свідомості діями соціально-економічних, політичних, релігійних, моральних і культурних чинників.

Ми погоджуємося з тим, що в межах постановки будь-якого історико-педагогічного дослідження важливо розв'язати проблему, що стосується сутності, структури і специфіки історико-педагогічного пізнання відповідно до його внутрішньої логіки і принципів. Саме тому актуалізація ідей управління розвитком шкіл передового досвіду в системі медичної освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. має здійснюватися з урахуванням принципу історизму. Це вимагає від нас розв'язання обраної проблеми виходячи з сутності, структури, специфіки історико-педагогічного пізнання, його внутрішньої логіки і принципів. Також ми визнаємо той факт, що реформування національної системи медичної освіти не відкидає здобутків вітчизняної педагогічної думки, що постійно вдосконалюються, уточнюються, упорядковуються, перевіряються. Це створює підґрунтя для розкриття й інтерпретації закономірних зв'язків між зовнішньо розпорошеними фактами і явищами передового досвіду кращих медичних працівників, дає можливість спрогнозувати можливості використання накопиченого ними знання, що може прислужитися в умовах удосконалення медичної освіти.

У зв'язку зі сказаним, необхідність дотримання принципу історизму вимагає від нас розгляду управління розвитком шкіл передового досвіду в динаміці, з урахуванням виявлених тенденцій, історичних і соціокультурних передумов. Також дотримання принципу історизму дозволяє нам: забезпечити об'єктивність дослідження, уникаючи суб'єктивізму та інших крайностей; здійснити системний аналіз, виважено оцінити соціально-економічні й політичні чинники, що визначають розвиток української медичної освіти впродовж другої половини ХХ – на початку ХХІ ст., цілісно усвідомити специфіку обраної епохи; установити часову послідовність етапів розвитку шкіл передового досвіду в системі медичної освіти з урахуванням специфіки кожного з них, а також своєрідності внутрішніх тенденцій і суперечностей у зв'язку з іншими чинниками та явищами; адекватно підійти до розкриття досліджуваної проблеми з урахуванням її еволюції, динаміки, змін у межах обраного історичного періоду.

Також ми поділяємо позицію О. Клименюка [8], що принцип історизму спрямовує кожного дослідника розглядати будь-яке історичне явище під кутом зору його виникнення, аналізу головних етапів розвитку й узагальнення впливу ряду чинників на теперішній стан педагогічної думки, у тому числі й медичної освіти. Цьому сприяє використання історичного методу (допомагає описати реальний процес виникнення й розвитку шкіл передового досвіду з визначенням конкретних передумов та обставин, максимальною повнотою подробиць їх історії) і логічного методу (дозволяє розкрити об'єктивні закони виникнення й розвитку досліджуваного явища, виключити випадкові конкретно-історичні особливості, можливі відхилення). При цьому слід ураховувати, що застосування методологічного принципу історизму в історико-педагогічних дослідженнях «дозволяє відібрати позитивний досвід вирішення певних соціальних завдань...; уникнути повторення помилок, що існували в попередній соціальній практиці; розробити алгоритмічну систему заходів для прийняття прогресивних рішень у конкретних ситуаціях розвитку будь-якого соціуму; вірно розуміти попередні етапи розвитку соціуму; об'єктивно оцінювати його сьогодення та найбільш достовірно прогнозувати майбутнє» [8, с. 63–64].

На конкретнонауковому рівні слід розглядати загальні (демократизація і гуманізація, системність і цілісність в управлінні, раціональне поєднання централізації й децентралізації,

єдність єдиноначальності і колегіальності, об'єктивності і повноти інформації) та специфічні принципи управління розвитком шкіл передового досвіду, а також роботи сучасних науковців, у яких започатковано розв'язання досліджуваної нами проблеми.

Зупинимось більш докладно на характеристиці загальних принципів управління розвитком шкіл передового досвіду в системі медичної освіти України другої половини ХХ – початку ХХ ст. Так, *принцип демократизації й гуманізації управління* розвитком шкіл передового досвіду орієнтує на активність, ініціативність і співробітництво всіх учасників цього процесу. Тому пріоритетну роль у реалізації цього принципу відіграє позиція керівників і медичних працівників, їх відкритість до діалогу в процесі передачі й засвоєння кращих зразків передового досвіду.

Принцип системності й цілісності в управлінні розвитком шкіл передового досвіду орієнтує не лише медичних працівників, але й керівників на усвідомлення системності роботи цих шкіл, їх структури і зв'язків між усіма компонентами. Це, у свою чергу, припускає взаємозв'язок управлінських функцій у діяльності керівників і медичних працівників шкіл передового досвіду.

Принцип раціонального поєднання централізації й децентралізації в управлінні розвитком шкіл передового досвіду є дещо новим у системі медичної освіти, хоча не викликає заперечення той факт, що надмірна централізація неминуче матиме своїм наслідком посилення авторитаризму в управлінні, зменшення ініціативи керівників і медичних працівників, які поступово втрачають активність, здатність до творчого саморозвитку. На думку В. Калошина [15, с. 5], «в умовах однобічної централізації відбувається дублювання управлінських функцій, утрата часу, перевантаження» усіх учасників процесу засвоєння передового досвіду. Дуалізм цього принципу змушує дбати про те, щоб надміру не захоплюватися абсолютот децентралізації, оскільки це неминуче приведе до зниження ролі керівника школи, нівелювання аналітичної й контролюючої функції управління.

Урахування *принципу єдиноначальності й колегіальності* в управлінні розвитком шкіл передового досвіду спрямовує зусилля керівників і медичних працівників на подолання суб'єктивізму, авторитаризму. Це підносить пріоритет досвіду, що накопичений у системі медичної освіти, його колегіальне обговорення, співставлення різних поглядів щодо його доцільності й раціональності. Така колегіальність є доцільною на етапі обмірковування й прийняття рішень щодо подальшого впровадження передового досвіду, у той час, як єдиноначальність є необхідною на етапі оперативного прийняття відповідальних рішень. У теорії і методиці управління освітою єдиноначальність доцільна при визначенні тактичних дій, а колегіальність – при розробленні стратегічних.

В основу реалізації *принципу об'єктивності й повноти інформації* в управлінні розвитком шкіл передового досвіду покладена потреба в надійній і достовірній інформації.

Серед робіт сучасних науковців, у яких започатковано розв'язання досліджуваної нами проблеми, варто звернути особливу увагу на доробок Г. Демочко, М. Кушик, Г. Пилип, Л. Клос, І. Круковської. Зокрема, у дисертаційній роботі Г. Демочко «Формування і розвиток української радянської системи охорони здоров'я у Харкові (1919–1934 рр.)» [16] розкрито стан охорони здоров'я населення в Харкові, показано розвиток цієї галузі протягом того часу, коли це місто було столицею УСРР. Науковцем з'ясовано вплив історичних і соціально-економічних умов на медичну сферу, зроблено висновок щодо особливостей формування медичних установ Харкова і посилення їх ролі в охороні здоров'я населення міста. Заслуговують на увагу відзначені позитивні й негативні моменти у вирішенні завдань поширення мережі установ охорони здоров'я, забезпечення міста медичними кадрами, боротьби з епідеміями і соціальними захворюваннями, організації та діяльності системи робітничої медицини й охорони материнства і дитинства, надання швидкої допомоги.

У дисертації М. Кушик «Дидактичні основи фахової підготовки студентів у медичних навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX ст.)» [17] на основі історико-педагогічного аналізу досліджено становлення й розвиток медичної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. Автором проаналізовано суспільно-політичні передумови створення й розвитку медичної освіти на території східно- і західноукраїнських земель, визначено особливості розвитку фахової підготовки студентів у медичних навчальних закладах. Крім того, дисертантом схарактеризовано розвиток середньої медичної освіти, становлення вищої жіночої медичної освіти, висвітлено питання організації професійної підготовки майбутніх лікарів, науково-методичного забезпечення навчального процесу, підготовки викладачів для медичних навчальних закладів, а також особливості професорсько-викладацької діяльності. Цінним є проведений аналіз ролі медичних товариств і організацій у розвитку медичної просвіти в загальнокультурному розвитку України впродовж другої половини XIX – початку XX ст.

У дисертаційній роботі Г. Пилип «Розвиток вищої медичної освіти в західних областях України (40–90-ті роки XX ст.)» [18] розглянуто історичні, соціально-економічні й педагогічні аспекти становлення та розвитку вищої медичної освіти в західних областях України в 1940–1990-ті рр. Дослідником виявлено пріоритетне завдання уряду, що полягає у створенні мережі лікувально-профілактичних установ у регіоні для надання кваліфікованої медичної допомоги населенню. Досить глибоко розкрито особливості організації та змісту навчально-виховного процесу в медичних вищих навчальних закладах, уточнено форми і методи підготовки майбутніх лікарів у регіоні в контексті загальнодержавної системи вищої освіти. Позитивно сприймаються відображені в дослідженні зміни, що відбуваються в системі медичної освіти внаслідок її реформування за роки самостійності України.

У проведеному дослідженні Л. Клос «Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях (друга половина XVIII – 30-ті роки XX ст.)» [19] вичерпно представлено історико-педагогічні аспекти розвитку медичної освіти на території чотирьох регіонів західноукраїнських земель (Галичини, Буковини, Закарпаття і Волині) упродовж періоду тривалого іноземного панування. Науковцем виявлено основні тенденції та особливості розвитку медичної освіти різного рівня на західноукраїнських землях в обраних хронологічних межах. Цінним є проведений аналіз змісту освіти в навчальних закладах, де здійснювалася фахова підготовка медиків середньої ланки (хірургів, акушерок, цируликів, медичних сестер, фельдшерів) і лікарів. Дослідником особливу увагу приділено вивченню педагогічного досвіду медичного факультету Українського таємного університету й освітньої діяльності професійних товариств українських лікарів у процесі становлення альтернативних навчальних закладів, форм медичної освіти і медичної допомоги.

Заслуговує на особливу увагу науковий доробок І. Круковської «Становлення і розвиток медичної освіти на Волині (XIX – 30-ті роки XX ст.)» [20], у якому досліджено еволюцію становлення й розвитку медичної освіти на Волині у визначених хронологічних межах. Науковцем не лише проаналізовано зміст, форми і методи організації навчання в медичних освітніх закладах краю, але й уперше ретроспективно відтворено хронологію та географію створення багатогранної системи підготовки фельдшерів і акушерок, медсестер, сестер-шариток, сестер-жалібниць у державних, приватних, релігійних медично-освітніх установах і при лікарнях. Виявлені дослідницею основні суперечності й тенденції розвитку медичної освіти на Волині дозволяють надати вичерпну характеристику виділеним етапам цього процесу, висвітлити добродійну, наукову, навчальну, професійну і громадську діяльність учених-медиків краю у XIX ст. – 1930-х рр.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розглянуті і співставлені нами наявні в науковій літературі методологічні підходи і позиції науковців до розуміння проблеми управління розвитком шкіл передового досвіду в системі медичної освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. створюють підґрунтя для наукового пошуку з урахуванням загального, загальнонаукового і конкретно наукового рівнів методології науково-педагогічного дослідження.

Не претендуючи на вичерпне розкриття представленого аспекту обраної проблеми, вважаємо за доцільне спрямувати подальший науковий пошук на вивчення механізму управління розвитком шкіл передового досвіду в системі вітчизняної медичної освіти другої половини ХХ ст.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. Європейський педагогічний досвід та національні традиції : гармонізація пріоритетів / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2014. – № 3. – С. 5–11.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ – Вінниця : Планер, 2010. – 308 с.
3. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження / О. В. Адаменко // Педагогічний дискурс. Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 10–14.
4. Березівська Л. Основоволожні засади історико-педагогічних досліджень : теорія і методологія / Л. Березівська // Шлях освіти. – 2010. – № 1. – С. 37–42.
5. Ваховський Л. Ц. Методологія історико-педагогічних досліджень : постановка проблеми / Л. Ц. Ваховський // Шлях освіти. – 2005. – № 2. – С. 7–11.
6. Вовк Л. П. Сторінки історії української педагогічної традиції / Л. П. Вовк // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4. – С. 129–139.
7. Гупан Н. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Гупан Нестор Миколайович; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2001. – 39 с.
8. Клименюк О. Методологія і методи наукового дослідження : навчальний посібник / О. Клименюк. – Київ : Міленіум, 2005. – 186 с.
9. Курило В. С. Характеристика джерельної бази дослідження історії та педагогічної думки Східноукраїнського регіону ХХ ст. / В. С. Курило // Вісн. Луган. держ. пед. ун-у ім. Т. Г. Шевченка. – 1999. – № 3. – С. 5–16.
10. Наукові підходи до педагогічних досліджень : колективна монографія / за заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. – Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 348 с.
11. Стражнікова І. В. Джерельна база історико-педагогічних досліджень західного регіону України / І. В. Стражнікова // Педагогічний дискурс. Хмельницький, 2013. – Вип. 15. – С. 687–691.
12. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 6–12.
13. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
14. Економічна енциклопедія / відп. ред. С. В. Мочерний. – Т. 2. – Київ : Видавничий центр «Академія»; Тернопіль : Академія народного господарства, 2000. – 864 с.
15. Калошин В. Ф. До сучасної парадигми управління навчально-виховним процесом / В. Ф. Калошин // Управління школою. – 2008. – № 2. – С. 2–6.
16. Демочко Г. Л. Формування і розвиток української радянської системи охорони здоров'я у Харкові (1919 – 1934 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Г. Л. Демочко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2011. – 20 с.
17. Кушик М. Л. Дидактичні основи фахової підготовки студентів у медичних навчальних закладах України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / М. Л. Кушик; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2009. – 20 с.
18. Пилип Г. М. Розвиток вищої медичної освіти в західних областях України (40 - 90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. М. Пилип; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.
19. Клос Л. Є. Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХVІІІ – 30-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Є. Клос; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Київ, 2002. – 20 с.
20. Круковська І. М. Медична освіта на Волині (ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.) : монографія / Ірина Миколаївна Круковська. – Житомир : Полісся, 2010. – 238 с.

References

1. Andruzhenko, V. (2014). European pedagogical experience and national traditions : are harmonization of priorities. *Vyzsha osvitya Ukrainy (Higher education of Ukraine)*, 3, 5–11 (in Ukr.)
2. Honcharenko, S. U. (2010). *Pedagogical researches : are Methodological advices to the young scientists*. Kyiv–Vinnitsa: Planer (in Ukr.)
3. Adamenko, O. V. (2013). Methodology of forming of a spring base of history-pedagogical research. *Pedahohychnyi dyskurs (Pedagogical dickurs)*, 15, 10–14 (in Ukr.)
4. Berezyvska, L. (2010). Fundamental principles of history-pedagogical researches: are a theory and methodology. *Shlyah osvity (Way of education)*, 1, 37–42 (in Ukr.)
5. Vahovskyi, L. Ts. (2005). Methodology of history-pedagogical researches : raising of problem. *Shlyah osvity (Way of education)*, 2, 7–11 (in Ukr.)
6. Vovk, L. P. (1994). Pages of history of Ukrainian pedagogical tradition. *Pedahohyka y psyholohya (Pedagogics and psychology)*, 4, 129–139 (in Ukr.)
7. Hupan, N. M. (2001). Development of history of pedagogic in Ukraine (historiography aspect): abstract of thesis of dissertation of doctor of pedagogical sciences: 13.00.01. Kyiv (in Ukr.)
8. Klymenuk, O. (2005). *Methodology and methods of scientific research: train aid*. Kyiv: Mylenyum (in Ukr.)
9. Kurylo, V. S. (1999). Description of a spring base of research of history and pedagogical opinion of the East Ukrainian region of XX of century. *Vysnyk Luhans'koho derzavnoho unyversytetu imeny T. H. Shevchenka (Announcer of the Luhansk state pedagogical university of the name of T.H. Shevchenko)*, 3, 5–16 (in Ukr.)
10. *Scientific going near pedagogical researches: collective monograph / after the general release of V. I. Lozova*. (2012). Kharkyv: Apostrof (in Ukr.)
11. Straznykova, I. V. (2013). Spring base of history-pedagogical researches of western region of Ukraine. *Pedahohychnyi dyskurs (Pedagogical dickurs)*, 15, 687–691 (in Ukr.)
12. Suhomlyns'ka, O. (2007). Methodology of research history-pedagogical realities of the second half of XX of century. *Shlyah osvity (Way of education)*, 4, 6–12 (in Ukr.)
13. *A psychological encyclopaedia / is an author-manager O. M. Stepanov*. (2006). Kyiv: Akademvydav (in Ukr.)
14. *An economic encyclopaedia / is a managing editor S. V. Mochernyi*. (2000). – Vol. 2. Kyiv: Publishing center is «Academy»; Ternopil: is Academy of national economy (in Ukr.)
15. Kaloshyn, V. F. (2008). To the modern paradigm of educational-educator process control. *Upravlynnya shkoly (Management school)*, 2, 2–6 (in Ukr.)
16. Demochko, H. L. (2011). Forming and development of the Ukrainian soviet system of health protection is in Kharkiv (1919 – 1934): abstract of thesis of dissertation of candidate of historical sciences: 07.00.01. Kharkiv: Kharkiv national university named V.N. Karazyn (in Ukr.)
17. Kushyk, M. L. (2009). *Didactics bases of professional preparation of students are in medical educational establishments of Ukraine (the second half of XIX is beginning of XX of century)*: abstract of thesis of dissertation of PhD: 13.00.04. Cherkassy: Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy (in Ukr.)
18. Pylyp, H. M. (2010). *Development of higher medical education is in the western areas of Ukraine (40 – 90 t h XX of century)*: abstract of thesis of dissertation of PhD: 13.00.01. Ivano-Frankivsk: the Prykarpattia national university of the name of V. Stefanyk (in Ukr.)
19. Klos, L. Ye. (2002). *Development of medical education is on western Ukrainian earth (second half of XVIII – 30 th XX of century)*: abstract of thesis of dissertation of PhD: 13.00.04. Kyiv: Institute of pedagogic and psychology of trade education of NAPS of Ukraine (in Ukr.)
20. Krukovs'ka, I. M. (2010). *Medical education on Volyn (XIX – 30 th XX of century)*: monograph. Zhytomyr: of Polesye (in Ukr.)

Abstract. *Kozynets O. D., Kozynets I. A. Consideration and comparison of present in scientific literature methodological approaches and positions of scientists are to understanding of problem of management development of schools of front-rank experience in system of medical formation of Ukraine of the second half of XX – beginning of XXI of century.*

Introduction. *An interpenetration and mutual enriching of home and foreign front-rank experience in control system by medical education take place due to integration processes that become the personal touch of beginning of new millennium. This process is accompanied by world tendencies in realization of educational reforms that touch, management, active public discussion of problems of development of the system of education, change of academic principles of organization of education, education by an innovation, development of continuous education, change of the valued priorities, realization of idea of civil education and education as mortgage of forming of corresponding moral personality.*

Purpose: *to consider and confront the present in scientific literature methodological going and positions of scientists near understanding of problem of management development of schools of front-rank experience in the system of medical formation of Ukraine of the second half of XX – beginning of XXI of century.*

Results. *The present in scientific literature methodological going and positions of scientists is considered the authors of publication and confronted near understanding of problem of management*

development of schools of front-rank experience in the system of medical formation of Ukraine of the second half of XX – Attention is accented beginning of XXI of century on that logic of scientific research lined up taking into account general, scientific and concretely scientific levels of methodology of scientifically-pedagogical research.

Originality. *It is shown that at general level of methodology to the logician of research of the outlined problem determine: philosophical principles of development, determinism, mutual action, to rationalism; laws of dialectics (unity and fight of oppositions, in-quality changes, denial of denial); categories of philosophy (amount and quality, essence and phenomenon, maintenance and form). It is marked that the theory of apperception, theory of attraction, theory of social educational, developments in industry of empiric psychology of consciousness of F. Bacon, theory of behaviorism, theory of psyhotehnyс, theory of iteration, theory of small groups, conception of Yo. Shumpeter, conception of noosphere of V. Vernadskyi, provide at scientific level to the logician of scientific research, and also activity and historical approaches. On concretely scientific levels are considered general (democratization and humanizing, system and integrity, are in a management, rational combination of centralization and decentralization, unity of undivided authority and collective nature, objectivity and plenitude of information) and specific principles of management development of schools of front-rank experience, and also works of modern scientists, the decision of the investigated problem is founded in that.*

Conclusion. *The present in scientific literature methodological going and positions of scientists is considered and confronted near understanding of select problem create soil for a scientific search taking into account general, scientific and concretely scientific levels of methodology of scientifically-pedagogical research. Not applying on the exhaustive opening of the presented aspect of select problem, respect for expedient to point a further scientific search at the study of mechanism of management development of schools of front-rank experience in the system of home medical formation of the second half of XX of century.*

Key words: *methodology; methodological approach; even methodologies; research strategy; research tactics; management; school of front-rank experience; system of medical education; Ukraine.*

*Одержано редакцією 10.08.2017
Прийнято до публікації 14.08.2017*

УДК 373.2.015.31:57.081.1 (045)

КОРИННА Ганна Олексіївна,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

ПРИРОДА ЯК ЗАСІБ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. *Розглянуто актуальну проблему екологічного виховання дітей дошкільного віку і значення природи у формуванні їхньої особистості. Автором теоретично проаналізовано наукову літературу, визначено місце і роль природи в екологічному вихованні дітей, основні завдання у формуванні їхньої екологічної культури. Розкрито педагогічні умови екологічного виховання дітей і психологічні аспекти ціннісного ставлення до природи.*

Акцентовано увагу на тому, що природа є не лише джерелом знань дітей дошкільного віку, а також радісних переживань, які дитина запам'ятовує на все життя. З'ясовано основне завдання екологічного виховання: накопичення екологічних знань, пробудження інтересу і любові до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності у природі.

Ключові слова: *діти; особистість; дошкільний вік; екологічне виховання; природа; екологічна культура; екологічні знання; ціннісне ставлення до природи; педагогічні умови.*